

ДО 50-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ГЕОГРАФІЇ НАН УКРАЇНИ

Витоки Інституту географії відносяться до 1964 р., коли відповідно до Постанови Президії АН УРСР № 45 від 3 березня 1964 р. «Про розвиток в Академії наук УРСР досліджень у галузі географії» в Інституті геологічних наук АН УРСР було створено Сектор географії (завідувач – д.екон.н., професор М.М. Паламарчук) з відділами економічної географії, фізичної географії та картографії з тим, щоб у майбутньому організувати Інститут географії.

У 1967 р. Сектор географії було передано до Ради по вивченню продуктивних сил УРСР, крім створеного ще у 1961 р. відділу фізичної географії та картографії (завідувач – д.г.-м.н. М.Ф. Веклич), який був трансформований у відділ палеогеографії й переданий до Сектора географії у 1971 р.

У 1970 р. географічний осередок у науковому відношенні отримав самостійність, а у фінансовому був підпорядкований Інституту геофізики АН УРСР (керівник Сектора з 1970 до 1979 р. – д.геогр.н. А.П. Золоський).

У 1980 р. Сектор географії було передано до Морського гідрофізичного інституту АН УРСР. У 1981 р. Сектор перейменовано на Відділення географії. У 1983 р. Відділення географії було підпорядковано Інституту геофізики АН УРСР.

Керівником Сектора, згодом Відділення географії з 1979 по 1989 р. був д.геогр.н., член-кор. АН УРСР О.М. Маринич, з 1989 р. – д.геогр.н. Л.Г. Руденко.

Згідно Постанови Президії АН України № 300 від 13.11.1991 р. на базі Відділення географії було створено Інститут географії АН України (директор Л.Г. Руденко).

З 2002 р. Інститут географії НАН України включено до «Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави» (Свідоцтво НВ № 01493 від 18.05.2011 р.).

Діяльність Інституту визначена Статутом, який затверджено Президією НАН України у 2003 р.

На 01.07.2014 в Інституті працювало 93 особи, серед яких 8 докторів та 26 кандидатів наук, один академік НАН України.

У структурі ІГ НАНУ – 6 відділів, інформаційні та адміністративно-господарські підрозділи. Інститут має Димерський географічний стаціонар, Географічний інформаційний сектор актуалізації інформації Національного атласу України (рис. 1).

Основні наукові підрозділи Інституту (відділи):

ландшафтознавства (в.о. зав. відділу – к.геогр.н. В.М. Чехній);

геоморфології (зав. відділу – д.геогр.н., проф. В.П. Палієнко);

палеогеографії (зав. відділу – д.геогр.н., проф. Ж.М. Матвіїшина);

суспільно-географічних досліджень (зав. відділу – д.геогр.н. Г.П. Підгрушний);

природокористування і збалансованого розвитку (зав. відділу – д.геогр.н. С.А. Лісовський);

картографії (зав. відділу – д.геогр.н., проф., акад. НАН України Л.Г. Руденко).

Інститут географії НАН України є провідною науково-дослідною установою з природничо-географічних, суспільно-географічних та картографічних досліджень в Україні, зокрема з таких проблем: «Геоінформаційне картографування», «Атласне і тематичне картографування», «Раціональне природокористування», «Збалансований (сталий) розвиток», «Неотектонічні та морфоструктурні дослідження», «Загальні, галузеві та регіональні палеогеографічні дослідження пізнього кайнозою», «Ландшафтознавчі дослідження», «Ландшафтне планування», «Суспільно-географічні основи регіонального розвитку». Координує наукові дослідження в Україні в галузі палеогеографії, структурної геоморфології, неотектоніки, картографії, соціальної та економічної географії.

З початку заснування Інституту і донині дослідження проводяться в руслі загального розвитку географічної науки в світі, розширення її об'єктно-предметного поля.

Основні результати досліджень викладено у монографії «Географічна наука в Національній академії наук України» [1].

Наведемо основні напрями та результати досліджень Інституту після виходу згаданої монографії (2009-2013 рр.).

Впродовж останніх п'яти років отримано результати, що мають теоретичне і практичне значення, по всіх 37 завершених темах НДР, виконано роботи за 21 договором на створення (передачу) науково-технічної продукції.

Інститут брав участь у підготовці національних програм і стратегій розвитку, наукових звітних доповідей, законодавчих актів, стандартів (проект Концепції переходу України до сталого розвитку,

Структура Інституту географії НАН України

Рисунок 1. Структура Інституту географії НАН України

Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища України, проекти Законів України тощо).

Виконано роботи в рамках «Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища» НАН України, цільових програм ВНЗ: «Корисні копалини України та перспективи нарощування їх запасів», «Моніторинг навколишнього середовища і безпеки України», «Наукове забезпечення нарощування запасів корисних копалин в Україні», «Проблеми геоecологічної безпеки України».

Проводилась робота з популяризації географічних знань, спрямована на формування суспільного усвідомлення значимості та можливостей сучасної географічної науки для вирішення практичних завдань, ролі географічної освіти у підготовці кваліфікованих кадрів, формуванні інтелектуального потенціалу України. Поглиблено співпрацю з органами державної влади, науковими установами інших країн.

Найвагоміші результати по основних наукових напрямках фундаментальних та прикладних досліджень за період 2009-2013 рр.

У галузі ландшафтознавства

- Обґрунтовано методику проведення моніторингу еволюції радіаційно забруднених ландшафтів та урбанізованих територій.

- Розроблено рекомендації щодо оптимізації просторової структури природокористування транскордонного регіону на засадах ландшафтно-планувальної організації території (на прикладі Поліського регіону). Видано монографію [2].

- Розроблено методику мультимасштабного ландшафтного картографічного моделювання для створення радіоекологічної ГІС прикладного призначення.

- Обґрунтовано теоретико-методологічні засади й опрацьовано рекомендації щодо удосконалення

природничо-географічного (ландшафтознавчого та біогеографічного) інформаційного блоку державного земельного кадастру України. Обґрунтовано зміст спеціалізованої ландшафтної ГІС та напрямів моніторингу в системі земельно-кадастрових робіт. Проведено їх апробацію на прикладі ключових ділянок у межах Чернігівської та Тернопільської областей.

- Обґрунтовано методологію, методи і принципи середньомасштабного (1 : 500 000) геоінформаційного картографування ландшафтів. Вдосконалено класифікацію ландшафтних комплексів України, розроблено структуру легенди середньомасштабної ландшафтної карти. Визначено критерії та розроблено класифікацію антропогенно змінених ландшафтів як важливої складової частини єдиної класифікації сучасних ландшафтів України. Розроблено структуру бази даних про ландшафти України. Методику геоінформаційного картографування ландшафтів (у масштабі 1:500000) апробовано на прикладі модельних територій. Отримані результати представлені на спільному засіданні за участю департаментів заповідної справи та охорони природних ресурсів Міністерства екології та природних ресурсів України.

У галузі геоморфології

- Обґрунтовано концептуальні засади дослідження неотектонічно активних розломів, методи морфоструктурних і неотектонічних досліджень, принципи та критерії діагностики, паспортизації, ранжування за активністю, охарактеризовано регіональні морфоструктурно-неотектонічні передумови неотектонічних активізацій у зонах розломів платформної частини території України. Із застосуванням засобів ГІС проведено інтегральну оцінку неотектонічної та сучасної тектонічної активності розломів і морфоструктурних вузлів, що розвивалися у різних ендінамічних обстановках; виконано типізацію трансрегіональних і субрегіональних розломів платформної частини території України за ступенем неотектонічної активності; укладено регіональні електронні карти середніх градієнтів швидкостей неотектонічних рухів, потужності екзогенно активного шару, часу останніх неотектонічних активізацій у зонах розломів. Видано монографію [3].

- На обґрунтованих принципах дослідження морфоструктурно-неотектонічних умов виявлено просторово-часові особливості формування родовищ корисних копалин впродовж неотектонічного етапу, укладено поетапні карти морфоструктурно-неотектонічного районування; виявлено головні геодинамічні чинники потенційної трансформації родовищ і виділено райони з різною інтенсивністю їх прояву.

- Опрацьовано методику картографування природно-антропогенних геоморфосистем у районах з різними видами господарського освоєння та різними лімітуючими (обмежувальними) умовами для будівництва та функціонування інженерних споруд; обґрунтовано принципи інженерно-геодинамічного районування території України.

У галузі палеогеографії

- Виявлено просторово-часові зміни палеогеографічних умов плейстоцену. Проведено кореляції палеогеографічних етапів антропогену території України з етапами розвитку природи Східної і Західної Європи та Північної Євразії.

- Розроблено концепцію дослідження впливу глобальних подій плейстоцену на компоненти природного середовища. Отримано нові дані з дрібної етапності розвитку голоценових ґрунтів на ключових ділянках з археологічними артефактами. Реконструйовано часові зональні зміни клімату, ґрунтів, відкладів і палеоландшафтів на окремих територіях сучасної України за результатами покомпонентних досліджень природи.

- Досліджено етапи відтворення палеогеографічних умов розселення і проживання людини на ключових ділянках у межах території сучасної України протягом плейстоцену і голоцену. Встановлено закономірності та особливості змін відкладів і ландшафтів плейстоцену, укладено картосхеми ґрунтових покривів окремих палеогеографічних етапів для території Побужжя.

- Визначено палеогеографічні передумови утворення осадових корисних копалин на території України в палеогені, неогені, антропогені.

Видано колективну монографію [4].

У галузі економічної та соціальної географії

Робота відповідних відділів була спрямована на дослідження основ трансформації господарства України, перебудови його галузевої та територіальної структури.

- Розроблено концептуальні основи дослідження територіальної структури господарства за умов ринку та під впливом глобалізації. Виявлено зміни в основних галузях господарської діяльності та їх вплив на територіальну структуру виробництва. Висвітлено територіальні відмінності соціально-демографічних процесів. Обґрунтовано принципи та напрями удосконалення територіальної структури і розселення населення з урахуванням інтеграції України у світове співтовариство. Видано монографію [5].

- Здійснено суспільно-географічний аналіз та виявлено територіальні відмінності складових інтегрального потенціалу території Київської області в розрізі адміністративних районів. Виявлено особливості, обґрунтовано напрями та практичні рекомендації щодо раціонального використання складових інтегрального потенціалу Київської області, а також потенціалу розвитку центрів соціально-економічної активності Київського Придніпров'я. Підготовлено та депоновано монографію [6].

- Розроблено методику дослідження полюсів соціально-економічного зростання, сформованих на основі поліфункціональних, спеціалізованих промислових, рекреаційно-туристичних центрів, транспортних вузлів та мереж, малих міських поселень у сільських регіонах з урахуванням їх специфічних відмінностей. Здійснено суспільно-географічне оцінювання сучасного стану соціально-економічного розвитку господарських центрів України різних типів. Визначено можливості та перспективні напрями формування на їх основі відповідних типів полюсів соціально-економічного розвитку.

- Досліджено особливості міського простору та його реакції на світові й регіональні виклики, тенденції розвитку міст України та їх прояв на регіональному та локальному рівнях, методологічні аспекти розвитку міст. Розглянуто особливості поліцентричного розвитку великих міст держави: Києва, Харкова, Одеси, Львова, Донецька та Дніпропетровська. За результатами досліджень опубліковано монографію [7].

З питань природокористування і збалансованого розвитку

- Доопрацьовано проект Концепції сталого розвитку України, яку у квітні 2012 р. передано на затвердження Кабінету Міністрів України від НАН України, та завершено опрацювання наукових засад розроблення Стратегії сталого розвитку України. Роботу виконано спільно із фахівцями Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень та Інституту проблем природокористування і екології НАН України. Проаналізовано передумови і чинники, визначено основні принципи та стратегічні цілі переходу України до сталого розвитку. Опрацьовано регіональні рівні його досягнення і детально розглянуто соціальну складову Стратегії. Обґрунтовано заходи до проекту Національного плану дій щодо переходу України до сталого розвитку за цілями соціогуманітарного вектора розвитку. Опубліковано колективну монографію [8].

- Для офіційної делегації України, яка представляла державу на саміті Ріо+20 «Майбутнє, якого ми бажаємо», підготовлено Проект доповіді України на Конференції, в якій викладено проблеми сучасного розвитку України, завдання держави в контексті інтеграції до світової спільноти та позицію України щодо підсумкового документу саміту Ріо+20.

- Підготовлено й опубліковано на сайті Міністерства екології та природних ресурсів України Національну доповідь «Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на XXI століття» (2002-2012 рр.)», де проаналізовано стан, тенденції та напрями оптимізації взаємодії суспільства і природи в Україні. Опубліковано колективну монографію [9].

- Опрацьовано інноваційні, інвестиційні та нормативно-правові механізми для забезпечення збалансованого розвитку та рекомендації щодо регулювання й покращення стану навколишнього природного середовища і умов життєдіяльності населення з урахуванням впливу процесів глобалізації та інтеграції України у світовий ринок. Видано монографію [10].

- Здійснено просторове та секторальне оцінювання змін структури природокористування в Україні, виявлено існуючі та потенційні конфлікти у використанні природно-ресурсного потенціалу її регіонів, проаналізовано причини їх виникнення. Виявлено та проаналізовано основні зовнішні та внутрішні чинники, що зумовили зміни в природокористуванні в Україні протягом 1991-2011 рр. Запропоновано індикатори оцінювання структури регіонального природокористування в контексті збалансованого розвитку та проаналізовано особливості природокористування і соціальних умов життя населення.

- Проаналізовано територіальні особливості впливу окремих видів економічної діяльності на стан екологічної безпеки Житомирської області, виявлено наслідки їх впливу на стан компонентів навколишнього природного середовища та якість життя населення регіону.

У галузі картографії

Картографічні дослідження природи, суспільства та їх взаємодії проводилися, зокрема, у контексті обґрунтування концепції та стратегії збалансованого розвитку регіонів України.

- Обґрунтовано зміст геоінформаційного картографування – програмно-керованого укладання карт на основі систематизованих даних, знань та інформації й оперативного їх представлення на основі існуючих програмних продуктів. Опрацьовано підходи до формування національної інфраструктури геопросторових даних з метою створення відповідної Державної програми. Опубліковано колективну монографію [11].

- Укладено та видано «Екологічний атлас України» (пілотне видання), що містить просторову інформацію про екологічний стан компонентів природи та наслідки взаємодії суспільства і природи в різних регіонах країни (116 карт, тексти і графіки).

• Розроблено концепцію Атласу природних, техногенних, соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні. Відповідно до неї та з урахуванням політики оцінювання ризиків ЄС здійснено розробку та укладання карт, структурованих у п'ять розділів: вступ, передумови потенційних витоків надзвичайних ситуацій, фактори можливих ризиків і небезпек, надзвичайні ситуації в Україні, запобігання виникнення надзвичайних ситуацій. Актуальність розробки Атласу підтверджена спільним наказом Президента НАН України й Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а також включенням її в роботи, що виконуються відповідно до Загальнодержавної цільової програми захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного природного характеру на 2013-2017 рр. (затверджена Законом України від 07.06.2012 г. № 4909-VI).

• Вперше в Україні, на основі методу ландшафтного планування, здійснено просторову оцінку стану, значення, чутливості компонентів природи до різних видів антропогенного навантаження та розроблено інтегральні карти конфліктів природокористування та цілей розвитку території для трьох рівнів: ландшафтно-програми Черкаської області (1:200000), рамкового ландшафтного плану Канівського району (1:50000) та ландшафтного плану Степанецької сільської ради (1:10000). Кожен документ, що складається з серії карт відповідного масштабу та пояснювальної записки, передано, відповідно, до обласної та районної адміністрацій, сільської ради [12].

Дослідження і розробки в Інституті здійснюються за науковими напрямами, які відповідають Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»:

«фундаментальні наукові дослідження з найважливіших проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави»;

«раціональне природокористування».

За цими напрямами виконуються конкурсні, програмно-цільові та відомчі теми.

Спрямованість госпдогвірних робіт відповідає науковим напрямам досліджень Інституту і має за мету науково-дослідні та науково-технічні розробки для галузей господарства, в тому числі для вирішення регіональних проблем.

Серед робіт, виконаних за госпдоговорами, можна назвати, зокрема, такі: «Проект доповіді України на конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку РІО + 20» (договір з ПРООН в Україні), «Визначення та аналіз економіко-демографічних умов, які впливають на розміщення перспективних майданчиків під будівництво енергоблоків нових атомних електростанцій» (договір з ВАТ «Київський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут «Енергопроект»), «Методика середньомасштабного та крупномасштабного морфоструктурного аналізу та картографування (посібник для геологів-зйомщиків)» (договір з Державною геологічною службою України).

Загальна спрямованість і конкретна тематика робіт Інституту відображена в табл. 1.

Значна частина розробок впроваджується в практику управління міністерств та відомств різного профілю, в освітню галузь. Зокрема, протягом 5 років аналітичні матеріали, пропозиції щодо вдосконалення деяких стандартів були передані Кабінету Міністрів України, Міністерству екології та природних ресурсів України, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерству освіти і науки України, Міністерству економіки України, Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, Державній геологічній службі, Державній службі з надзвичайних ситуацій, Державному агентству лісових ресурсів, обласним державним адміністраціям, зокрема Київської, Житомирської, Черкаської, Чернігівської областей тощо.

Наукове співробітництво

Інститут географії НАН України є базовою установою Національного комітету географів України (голова – акад. НАН України Л.Г. Руденко), Асоціації геоморфологів України (голова – д.геогр.н. В.П.Палієнко). Ці науково-громадські організації сприяли проведенню в Україні міжнародних і національних наукових форумів та участі науковців у форумах, проведених за межами держави.

Відділи та науковці Інституту плідно співпрацюють з ВНЗ, зокрема з географічними факультетами університетів: Київського, Львівського, Харківського, Одеського, Таврійського, Чернівецького та інших. Співпраця здійснюється на засадах довгострокових та короткострокових договорів у різних формах, найважливішими заходами в межах яких є:

1) виконання науково-дослідних робіт, у тому числі експедиційних, з палеогеографічних, геоморфологічних, ландшафтознавчих, суспільно-географічних і картографічних досліджень території України та регіонів;

Таблиця 1. Тематика досліджень Інституту географії НАН України (за окремі роки)

№ п/п	Код та назва основного наукового напрямку (проблеми) фундаментальних досліджень	Назва програми, конкурсу		
		ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВА ТА КОМПЛЕКСНА ТЕМАТИКА НАН УКРАЇНИ	ЦІЛЬОВА НАУКОВА ПРОГРАМА ВИДПЕЛЕННЯ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ НАН УКРАЇНИ	ВІДОМЧА ТЕМАТИКА. ВИДОМЧА ПРОГРАМА ВИДПЕЛЕННЯ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ НАН УКРАЇНИ
Пріоритетний напрям розвитку науки і техніки: Фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави				
Пріоритетний тематичний напрям наукових досліджень і науково-технічних розробок: Фундаментальні дослідження з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук				
1.	1.5.2. Географічні дослідження трансформації господарства України в контексті збалансованого економічного, соціального, екологічного і духовного розвитку	<i>Обґрунтування першочергових цільових завдань до проекту Національного плану дій щодо переходу України до сталого розвитку (стабілізаційний етап) за цільми соціодумпінгарного експерту розвитку</i> Цільова комплексна міждисциплінарна програма наукових досліджень з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища	<i>Формування політико-соціально-економічного зростання як засіб актизації регіонального розвитку України</i>	
2.	1.5.3. Картографічні дослідження природи і суспільства та їх взаємодії з метою обґрунтування збалансованого розвитку регіонів України	<i>Міські простори і мережі</i> Конкурс спільних наукових проектів НАНУ-CNRS	<i>Суспільно-географічна оцінка змін в регіональному природокористуванні в Україні</i>	<i>Аналіз інформаційна система російсько-українського прикордоння: потенціал розвитку та інтеграційних процесів</i>
Пріоритетний напрям розвитку науки і техніки: Рациональне природокористування				
1.	Пріоритетний тематичний напрям наукових досліджень і науково-технічних розробок: Технології виявлення і оцінки корисних копалин, їх раціонального екологічно безпечного видобування		Комплексні методи пошуково-розвідних структурно-геоморфологічних і неомікротектонічних досліджень в районах з різкими неогейднимі режимами та обсяжними науковими забезпечення надрощування запасів корисних копалин в Україні	
	<i>1.5.5.1. Виявлення загального тренду розвитку природи, закономірностей функціонування ландшафтів та їх компонентів з метою раціонального природокористування</i>		Проблеми геокологічної безпеки Поліського краю (ландшафтознавчий аспект) Проблеми геокологічної безпеки України	
			Палеогеографічні умови утворення окремих видів кайнозойських корисних копалин на території України Наукове забезпечення надрощування запасів корисних копалин в Україні	
			Стан екологічної безпеки Київського Придніпров'я: суспільно-географічний аспект Проблеми геокологічної безпеки України	
			Методологія середньомасштабного геоінформаційного картографування ландшафтів України	
			Дослідження динамічних властивостей рельєфу України для вирішення інженерних завдань	
			Палеогеографічні передумови та чинники змін умов проживання людини на території України у плейстоцені та голоцені	
			Ландшафтознавче оцінювання змін умов проживання людини у межах Ліосеніуму України (за палеонтологічними та сучасними даними)	

- 2) розробка навчальних курсів і програм;
- 3) читання лекцій для студентів;
- 4) проведення стажувань викладачів ВНЗ в Інституті.

Співробітники Інституту виступають офіційними опонентами кандидатських та докторських робіт, готують рецензії на автореферати докторських та кандидатських дисертацій, дипломні роботи студентів, керують стажуванням фахівців з вищих навчальних закладів, стажуваннями та виробничими практиками студентів.

В Інституті географії щорічно проходили практику студенти Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Прочитано курси лекцій для студентів іноземних ВНЗ, зокрема Інституту економічної географії та ГІС при Віденському університеті (Австрія), Університету Дуйсбург-Ессен (Німеччина).

Рада молодих учених Інституту географії (голова Л.П. Дячевська) співпрацює з аналогічними осередками інших установ та організацій, підтримує і розвиває співробітництво з Малою Академією наук, зокрема щодо тематики виконання робіт МАН з географії.

Інститут має Web-сторінку <http://igu.org.ua>, створену і оновлену у 2013 р. з метою розповсюдження інформації про результати досліджень, діяльність відділів, а також допомоги користувачам у пошуку партнерів та налагодженні контактів через використання Інтернет географами. На сторінці вміщуються матеріали про основні напрями діяльності установи, структуру Інституту, "Український географічний журнал", Рада молодих вчених.

Міжнародне наукове співробітництво здійснюється завдяки виконанню договорів про співробітництво з зарубіжними установами, участі у виконанні міжнародних проектів, відрядженням співробітників для стажування, участі у міжнародних семінарах, конференціях та нарадах, прийомам іноземних учених та спеціалістів в Інституті, публікаціям статей у зарубіжних виданнях.

Установа має Договір з Інститутом регіональної географії (Німеччина, м. Лейпциг) про співробітництво в галузі економічної і соціальної географії та екології; Угоду з Берлінським технічним університетом про співробітництво у сфері впровадження ландшафтного планування.

Генеральні угоди укладено з Інститутом географії АН Угорщини (м. Будапешт) про співробітництво в галузі дослідження природних і господарських систем регіонів, природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалів регіонів; дослідження і збереження навколишнього природного середовища; збереження ландшафтного та біорізноманіття, розроблення і впровадження механізмів збалансованого розвитку регіонів.

Генеральна угода з Інститутом географії при Академії наук і Технологій В'єтнаму (м. Ханой) передбачає співробітництво щодо вирішення пріоритетних географічних питань: вивчення природних умов і господарських завдань регіонів обох країн; дослідження природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу регіонів; вивчення стану навколишнього середовища; збереження ландшафтного і біорізноманіття.

Плідні контакти з науковцями Інституту географії В'єтнаму проявились в організації спільних експедиційних робіт, публікаціях і здійсненні спільних досліджень, зокрема за темою «Географічні основи управління раціональним природокористуванням і охорони природи в басейнах річок і напрямки збалансованого розвитку (на прикладі річок В'єтнаму і України). Завершений спільний звіт по роботі (314 стор.) після обговорення в Міністерстві науки і технологій (17.08.2014) затверджено з високим рейтингом.

На основі відповідних угод здійснюється науково-технічна співпраця з Інститутом природокористування НАН Білорусі (м. Мінськ) щодо розроблення та поглиблення наукових засад раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища, оцінювання антропогенного впливу на природне середовище та загроз і ризиків у взаємодії суспільства і природи, а також з науково-інженерним унітарним підприємством «Геоінформаційні системи» НАН Білорусі щодо наукового співробітництва у використанні засобів ДЗЗ для цілей оптимізації природокористування і моніторингу природного середовища у сфері прийняття рішень зі сталого розвитку території України та Республіки Білорусь.

Угоду про співробітництво укладено й з Інститутом географії та просторової організації Польської АН.

Інститут географії підтримує контакти з географічними установами країн СНД через Об'єднану наукову раду з фундаментальних географічних проблем Міжнародної асоціації академії наук (МААН) (спільні наукові наради, семінари, видання відповідних монографій та збірників; опубліковано 14 спільних праць).

Одним із важливих напрямів міжнародного співробітництва є роботи, пов'язані з екологічно орієнтованим плануванням. Відповідно до цього протягом 2009-2013 рр. було реалізовано два проекти:

- «Ландшафтне планування в Україні» за консультативної підтримки Берлінського технічного

університету, основною метою якого було вирішення проблем оптимального співвідношення природоохоронної та господарської діяльності, підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу і збалансованого розвитку території (модельний регіон - Черкаська область), адаптація європейських підходів, екстраполяція набутого досвіду, інтеграція розробок у територіальні плани. В результаті інструмент ландшафтного (екологічно орієнтованого планування) був апробований на трьох рівнях (область, район, сільська рада), розроблено плани, що складаються з набору карт і текстової частини, рекомендації для включення в територіальний план Черкаської області [12].

- «Ландшафтно-планувальна організація транскордонного регіону (на прикладі Білоруського та Українського Полісся)» (конкурс «ДФФД-БРФФВ-2011»), в рамках якого обґрунтовано ефективні шляхи вирішення транскордонних геоекологічних проблем та підготовлено рекомендації щодо оптимізації просторової структури природокористування транскордонного регіону на засадах ландшафтно-планувальної організації території [2].

Іншим актуальним напрямом стали дослідження, пов'язані з проблематикою міського розвитку за проектом «Міські простори і мережі» (у рамках конкурсу спільних наукових проектів НАН України – CNRS). Мета проекту – спільне дослідження сучасних просторових аспектів урбанізації в Європі з акцентуванням на поглиблене розуміння процесів, що мають місце у просторовій організації та функціонуванні пострадянських міст [7].

Науковці Інституту беруть участь у роботі таких міжнародних організацій: Міжнародний географічний союз, Стратиграфічна комісія INQUA, Європейська підкомісія зі стратиграфії четвертинного періоду, Міжнародна асоціація геоморфологів, Міжнародний Союз Радіоекологів, ЮНЕСКО.

Розвивається співробітництво в рамках Програми із запобігання, готовності та реагування на антропогенні й стихійні лиха у країнах Східного партнерства (PPRD East) в Україні. Так, 2013 р. на базі Інституту географії було організовано on-job тренінг з ГІС-технологій та аналізу ризиків; один співробітник Інституту пройшов стажування за кордоном.

Співпраця з зарубіжними географами сприяла проходженню стажування аспірантів і докторантів в Угорщині та Німеччині.

Всього за період 2009 - 2013 рр. співробітники Інституту опублікували за кордоном 2 монографії, 121 статтю. Здійснено прийом понад 100 іноземних вчених та 68 виїздів за кордон. Особливе значення для актуалізації та презентації досліджень Інституту мала участь співробітників Інституту в таких міжнародних форумах як Міжнародна картографічна конференція (м. Париж, Франція, 2011), Міжнародний географічний конгрес (м. Кельн, Німеччина, 2012 р.), міжнародний географічний форум (Краків, Польща, 2014 р.). Слід відзначити, що більшість виїздів відбувалась за рахунок приймаючої сторони або власним коштом.

Видавнича діяльність

За 5 років видано 34 монографії, понад 800 статей, з них близько 120 – в зарубіжних виданнях, близько 40 - підручників, збірників, брошур, довідників (табл. 2).

Інститут видає щорічно 4 номери «Українського географічного журналу», який внесено до переліку фахових видань ВАК (ДАК МОН) України. Створено сайт журналу, електронний формат регулярно надходить до електронної бази періодичних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Таблиця 2. Видавнича діяльність Інституту географії НАН України, 2009-2013 рр.

Вид публікації	Роки					
	2009	2010	2011	2012	2013	Разом
Монографії	5	6	8	8	7	34
Підручники, збірники, брошури, довідники	7	15	4	5	8	39
Статті	145	151	190	162	174	822
<i>З них – видані за кордоном</i>	15	24	21	31	30	121
Тези конференцій	117	79	57	66	99	418

Підготовка наукових кадрів

Підготовка наукових кадрів в Інституті здійснюється через докторантуру і аспірантуру. Інститут має аспірантуру за спеціальностями:

- 11.00.01 - фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів;
- 11.00.02 - економічна та соціальна географія;
- 11.00.04 - геоморфологія та палеогеографія;
- 11.00.12 - географічна картографія.

На 01.01.2014 р. в Інституті було 18 аспірантів (14 – з відривом від виробництва та 4 – без відриву від виробництва), докторантів - 2.

Протягом 2009-2013 рр. в Інституті діяло 2 спецради:

Д.26.163.01 з захисту дисертацій на здобуття вченого ступеню доктора (кандидата) географічних наук за спеціальностями: 11.00.02 - економічна та соціальна географія; 11.00.12 - географічна картографія. Проведено захист 2 докторських та 11 кандидатських дисертацій.

Д.26.163.02 з захисту дисертацій на здобуття вченого ступеню доктора (кандидата) географічних наук за спеціальностями: 11.00.01 - фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів; 11.00.04 - геоморфологія та палеогеографія. Проведено захист 1 докторської та 12 кандидатських дисертацій.

Загалом на засіданнях двох спецрад захищено 3 докторські та 23 кандидатські дисертації.

Співробітниками Інституту за 2009-2013 рр. захищено 16 кандидатських дисертацій.

Державні та відомчі нагороди, відзнаки, премії

У 2009 р. Державну премію України в галузі науки і техніки за роботу «Національний атлас України (методологія і практика розробки)» присуджено співробітникам Інституту: д.геогр.н. В.П. Палієнко та Т.І. Козаченко, к.геогр.н. В.П. Разову, а також А.І. Бочковській.

Академік НАН України Л.Г.Руденко нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед українським народом», орденом «За розбудову України ім. Михайла Грушевського IV ступеня» та Дипломом Міжнародного Академічного Рейтингу популярності «Золота Фортуна».

В.П. Палієнко присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Указом Президента України 1074/2010 від 06.12.2010 р. щорічну премію Президента України для молодих вчених присуджено Є.О. Маруняк за цикл праць «Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України».

За високий професіоналізм, вагомий внесок у розвиток єврорегіонів та транскордонного співробітництва, як складового елемента державної регіональної політики, у 2010 р. М.І. Фащевського нагороджено Почесною грамотою Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Указом Президента України 1111/2011 від 09.12.2011 р. щорічну премію Президента України для молодих учених присуджено С.П. Кармазиненку за цикл праць «Мікроморфологічні дослідження викопних і сучасних ґрунтів України».

Премію Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок за 2012 р. за роботу «Проблеми розселення міського населення України та його міграцій» присуджено А.А. Мозговому та С.О. Западнюк.

Премію НАН України для молодих учених і студентів вищих навчальних закладів за кращі наукові роботи у 2012 р. отримала С.О. Западнюк.

Завдання найближчого періоду

1. Для географів усієї України, у тому числі й Інституту географії, важливим завданням залишається формування іміджу незалежної держави як нового об'єкта дослідження з усіма його складнощами внутрішнього і зовнішнього характеру. Проблема розвитку держави та її регіонів на принципах збалансованого (сталого) розвитку потребує визначення найближчим часом цілей такого розвитку, особливо після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

У 2012 р. науковці та громадськість означили їх при підготовці Концепції переходу до сталого розвитку (V):

- Припинення деградації довкілля та перехід до збалансованого природокористування;
- Формування нової моделі економіки на засадах невиснажливого відновлювального

природокористування;

- Поліпшення якості життя населення України;
- Формування суспільної свідомості, світогляду населення України на засадах сталого розвитку;
- Формування нормативно-правової та інституційної бази забезпечення сталого розвитку;
- Збереження національних цінностей і традицій природокористування;
- Захист національних інтересів України в процесі глобалізації;
- Забезпечення участі всіх заінтересованих сторін у формуванні та реалізації політики сталого розвитку;
- Формування та впровадження регіональної політики сталого розвитку.

Досягнення цілей потребує консолідації зусиль географів природничого і суспільного напрямів з іншими фахівцями для того, щоб спільними зусиллями забезпечити розроблення науково обґрунтованих заходів досягнення збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку держави та її регіонів.

2. Процеси і події останніх років розвитку України, у т.ч. і агресія Росії, загострили проблему зміцнення українських географічних шкіл. Без сумніву, слід використати всі позитивні здобутки, що були досягнуті у співпраці з російськими колегами (йдеться про географічні школи радянського періоду), посилити дослідження здобутків європейських шкіл, а основну увагу звернути на пошуки своїх шляхів розвитку географії, які б узгоджувались із загальними світовими цивілізаційними процесами.

3. Прийняття в Україні нового закону про освіту потребує посилення уваги до якості підготовки наукових кадрів. Стосовно Інституту географії – це, насамперед, необхідність збільшення кількості докторів наук, особливо з природничих напрямів. Доцільно також розглянути питання щодо підготовки кандидатів і докторів наук за спеціальністю «конструктивна географія». Нечіткість визначень у паспорті спеціальності призвела до того, що фактично не відбуваються захисти за традиційними природничими напрямками – ландшафтознавством, гідрологією, кліматологією тощо.

4. Необхідно посилити прагматичну функцію географії (практичні розробки для регіонів, отримання патентів, ліцензій тощо) та активізувати науковий обмін аспірантами через стажування з метою збагачення досвіду українських науковців знаннями, методами і здобутками географів західних держав.

5. Спрямування зусиль на поліпшення результативності й координації фундаментальних і прикладних досліджень усіх напрямів географічної науки, підготовку кадрів вищої кваліфікації, консолідацію дій для вирішення як загальнодержавних, так і регіональних завдань набуває особливого значення у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Верховною Радою України та, одночасно, Європарламентом, що є визначальним кроком у напрямку європейської інтеграції нашої країни.

Підготовлені та видані монографії

1. Географічна наука в Національній академії наук України / Л.Г. Руденко, О.М. Маринич, В.П. Палієнко та ін.; за ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2009. – 240 с.
2. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / за ред. В.П. Нагірної; Інститут географії НАН України, Академія праці і соціальних відносин ФПУ. – К., 2010. – 280 с.
3. Геоінформаційне картографування в Україні: концептуальні основи і напрями розвитку / Л.Г. Руденко, Т.І. Козаченко, Д.О. Ляшенко та ін.; за ред. Л.Г. Руденка. – К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2011. – 103 с.
4. Екологічні та соціальні наслідки міжнародної економічної інтеграції України / за ред. С.А. Лісовського; Інститут географії НАН України. – К.: Академперіодика, 2012. – 348 с.
5. Інтегральний потенціал території – теоретичні та практичні аспекти дослідження: монографія / Інститут географії НАН України. – К., 2012. – Деп. в ДНТБ України 04.07.2012, № 22-Ук 2012. – 464 с.
6. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 714 с.
7. Антропогенная геоморфология / отв. ред. Э.А. Лихачева, В.П. Палиенко, И.И. Спаская; Институт географии РАН, Институт географии НАНУ. – М.: Медиа-ПРЕСС, 2013. – 416 с.
8. Давня людина: палеогеографія та археологія / В.М. Степанчук, Ж.М. Матвійшина, С.М. Рижов, С.П. Кармазиненко; Інститут археології НАН України, Інститут географії НАН України. – К.: Наукова думка, 2013. – 208 с.
9. Изменения городского пространства в Украине / Л.Г. Руденко, Е.Л. Дронова, А.М. Кирюхин и др.; под ред. Л.Г. Руденко. – К.: «Реферат», 2013. – 160 с.
10. Морфоструктурно-неотектонічний аналіз території України: концептуальні засади, методи і реалізація / В.П. Палієнко, М.Є. Барщевський, Р.О. Спиця та ін.; за ред. В.П. Палієнко. – К.: Наукова думка, 2013. – 263 с.
11. Проблемы природопользования в трансграничном регионе Белорусского и Украинского Полесья: монографія / научные редакторы В.П. Палиенко, В.С. Хомич, Л.Ю. Сорокина; Институт географии НАН Украины, ГНУ «Институт природопользования» НАН Беларуси. – К.: Изд-во «Сталь», 2013. – 290 с.
12. Ландшафтне планування в Україні: методичні настанови / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін.; під ред. Л.Г. Руденка. – К.: «Реферат», 2014. – 144 с.
13. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на ХХІ століття» (2002-2012 рр.), – К.: Видавничий дім «Академперіодика», 2014. – 355 с.